

АСОЦИАЦИЯ
НА БЪЛГАРСКИТЕ
УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА

ASSOCIATION
OF BULGARIAN
SCHOOLS ABROAD

ГОДИШНА КОНФЕРЕНЦИЯ

С УЧАСТИЕТО НА МИНИСТЕРСТВОТО
НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА

30 и 31 юли 2015 г.
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ЕДНА АДАПТИРАНА РАЗРАБОТКА НА УРОК ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК В V КЛАС

Ирина Ботева-Владикова

Директор на Българо-австрийското училище във Виена

Един от най-важните и от години чакащ своето решение въпрос, засягащ обучението по български език и литература в българските училища в чужбина, е изработването на адаптирани учебни програми и ново структуриране на учебното съдържание, което да положи основите при създаването на специализирани адаптирани учебници за този тип обучение. На конференцията „Модели за качеството изучаване на български език в чужбина“, състояла се през април 2014 г. във Виена, в доклада си „Българският език – роден и/или чужд“ обърнах специално внимание на необходимостта от нова концепция за обучението по български език в чужбина, която да рефлектира върху адаптирането на държавните образователни изисквания за учебно съдържание. За съжаление, изпълнението на решенията на конференцията стигна само до поканата до Асоциацията на българските училища в чужбина (АБУЧ) за определяне на участници в комисиите за разработване на адаптирани учебни програми по български език, история и цивилизация и география и икономика.

Адаптираните програми

В момента българските училища в чужбина работят по т.нар. адаптирани програми на МОН, където адаптацията, както всички знаем, се изразява преди всичко в съкращаване на урочни теми, езикови понятия и часове за

упражнения и практически умения. Явно е, че при изработването им главно условие е било в голямата си част те да съответстват на българските образователни стандарти, валидни за българския език като роден в България. В тези адаптирани учебни програми обаче не се отчитат специфичните особености на децата, израстващи и обучаващи се в чужбина. Тези деца са подложени на интензивно изучаване на официалния език на страната, в която живеят – по 4 до 7 часа седмично чуждоезиково обучение. И ако прибавим и часовете на задължителното обучение в голяма част от европейските държави по първи (в повечето случаи английски език) и втори чужд език (в малко страни се предлага като втори чужд език майчиният език на детето), се получават средно по 12 часа (друго)езиково обучение срещу 3 часа седмично обучение по български език и литература в нашите училища.

В програмите не се отчита и огромната натовареност на нашите ученици, които сутрин посещават регулярното училище в страната, в която живеят, и след 6 учебни часа идват за още 3 – 4 и повече часа в „българското си училище“.

Адаптираните учебни програми не дават възможност и за трайно усвояване на знания и умения. В тях не се предвижда достатъчно време за повторение, упражнение и проверка, които за обучението на децата в чужбина са от голямо значение.

Адаптираните учебници

Повече от 20 години се мъчим да преподаваме по учебници и учебни помагала, предназначени за обучение по български език в България, които не са подходящи за изучаване на български език в чуждоезикова среда. В последните години, след въвеждането на адаптирани програми от МОН, издателствата побързаха да издадат съответно и адаптирани учебници за децата в чужбина, но всички знаем, че и в този случай говорим за съкращаване на съдържанието, което няма нищо общо с адаптирането му спрямо действителните ни потребности. Истината е, че наличните учебници, които закупуваме от България (адаптирани или не), са трудно разбираеми за по-голяма част от децата, които обучаваме.

Ролята на учителя в българското училище в чужбина

Високи са изискванията към учителя в българските училища в чужбина: той е принуден сам да разработва уроците си, за да ги направи разбираеми и достъпни за учениците си. Той няма възможност за избор на учебници, което го изправя пред тежката и отговорна задача да адаптира съдържанието на учебника, с който разполага, към нивото на учениците си, така че то да бъде лесноусвояемо за тях. Той трябва да познава и различията между българския и езика, който ученикът изучава в страната. Ако изучаваните езикови явления в

българския¹⁾ език са аналогични с езиковите явления на официалния език, то процесът на възприемане е по-бърз, тъй като учениците автоматично пренасят нормите на единия език върху другия език. Ако езиковите и речевите явления на двата езика се различават съществено, то вниманието и усилията на учителя трябва да се съсредоточат именно върху тях. В такива случаи учебното съдържание по български език може да бъде разяснено чрез езика, който детето владее по-добре. И нещо много важно – учителят трябва да прецени доколко преподаваният от него нов материал има практическа полза за езиковата компетентност на ученика. Не е важно само да си предадем урока, да дадем на учениците домашно и после да ги изпитаме, за да установим, че те нищо не са усвоили. Понякога се налага да стоим на определена тема по-дълго време, да обясняваме, повтаряме и упражняваме, докато се уверим, че сме постигнали желанния резултат, а това предполага по-голяма гъвкавост и децентрализиране на адаптираните учебните програми.

Адаптирана разработка на урок на тема „Минало свършено и минало несвършено време в българския език“

Граматическата категория време на глагола в различните езици има различен състав и организация и заслужава по-голямо внимание от наша страна, защото, както всички знаем, българският език се отличава главно със своята глаголна система и тя определено най-много затруднява нашите ученици.

Затова избирам урочна тема от тази област и от учебната програма за V клас, защото смятам, че обучението по български език и литература в V клас осъществява прехода между началното училище и прогимназията и в този смисъл играе преходна роля и поставя началото на подготовката на учениците за постигане на държавните образователни изисквания за основно образование.

Категорията време на глагола се разглежда в учебните програми и съответно в учебниците за IV, V, VI и VII клас по български език – в началната степен (до IV клас се изучават сегашно, бъдеще, минало свършено и минало несвършено време), като в VI клас се добавя системата на времената (започвайки от минало неопределено време), а в VII клас тя се актуализира във връзка с разглеждането на езиковата система. В V клас се актуализират, разширяват и систематизират знанията за глагола, като се добавя спрежението. Но за затвърдяването на старите знания от IV клас за „минало свършено време на глагола“ и „минало несвършено време на глагола“ е отделен само един урок, който, смятам, е крайно недостатъчен за нашите ученици.

Интересно е, че авторите в различните учебници за V клас разглеждат темата за минало свършено време и за минало несвършено време не само в различни раздели, но и отделят различен брой уроци за нея. Така например в учебника на изд. „Просвета“²⁾ темата се разглежда в първи раздел: **Езикът** –

общуване и текст. Авторите на учебника са я включили в урока „Предметът на общуването и глаголите в текста. Време на глаголите в текста“, където с оглед на общуването се разглеждат моментът на говоренето и моментът на действието, означен с глагола, прави се преговор на основните глаголни времена (вкл. на минало свършено време и на минало несвършено време) и се дават нови знания за спрежението на глагола.

В учебника на изд. „Булвест 2000“⁽³⁾ темата е предложена в шестия раздел: **Думата в изречението и в текста. Изменяеми части на речта. Глагол.** Авторите на учебника отделят пет урока за повторение и разширение на знанията за глагола и глаголните времена, което намирам за по-добър вариант. Темата „Употреба на минало свършено време и на минало несвършено време в текста“ е обособена в отделен урок.

Тук няма да се спирам на различните дефиниции за минало несвършено време в учебниците за V клас⁽⁴⁾, което само по себе си е тема за друго изследване.

Без да се спирам подробно, искам само да обърна внимание на задачите за упражнения и домашна работа след съответните уроци, които в голямата си част съдържат усложнено условие, което учениците в нашите училища не разбират и не могат да изпълнят.

Урокът „Минало свършено и минало несвършено време в българския език“ е едно от предизвикателствата, пред които се изправя преподавателят по български език в чужбина. Това важи особено при обучението на ученици в немскоговоряща страна. Защото, докато темпоралната система на глагола в българския език е изградена от девет форми, то за немския език не е характерно разнообразието на глаголни времена – има само 6 глаголни времена, от които 3 минали времена, като две от тях се използват паралелно.

Това различие в темпоралните системи на двете страни определено затруднява учениците и води до грешки – най-често при писането на разкази и преразкази, където се смесва употребата на минало свършено и минало несвършено време, макар че учениците вече са изучавали основните глаголни времена в българския език в IV клас.

Примери:

„Една нощ една кръчма беше отворена, пълна с българи. Една дружина от шестима мъже седеше на дървени легла. Най-старият от тях слушаше как един разказваше нещо интересно...“ (резюме на 5-а глава на „Немили-недраги“, VII клас)

„Един бивол отиваше към реката, за да пие вода. Той мина през циганския катун ... Мухата мислеше, че тя кацна и дървото се събори, но бяха дърварите.“ (преразказ на баснята „Мухата и биволът“, VI клас)

„Недалеч от мястото има едно стадо от делфини. Хората гледат – един от делфините се отделя, извири силно сякаш им казваше къде отива. Делфинът плува бързо и се скри зад скалите. Изтекоха още няколко секунди в

очакване... (преразказ, V клас)

Целта на моя урок е да актуализирам, или по-скоро наново да запозная учениците с основните характеристики на минало свършено и минало несвършено време на глагола в българския език, да използват правилно формите за минало несвършено време и минало свършено време, както и да могат правилно да разграничат употребата им в сравнение с немския език. В урока си се стремя да редувам нови знания и упражнения, като целта ми е учениците сами да могат без проблем да възприемат и създават тестове на български език.

В практиката си често използвам *работни листове*, чрез които се стремя да онагледа и разясня в достъпна форма преподавания материал, съобразен с възрастта и нивото на владение на българския език от учениците. Стремя се чрез тях да ги накарам самостоятелно да мислят върху новия материал и сами да контролират знанията и уменията си. Трудно, но особено важно е условието учителят да познава индивидуалните особености на учениците си и да съобрази урока по начин, който да улесни усвояването на преподаваната тема.

Организация на учебната дейност чрез работен лист

Предлагам един вариант на работен лист за актуализиране и затвърждаване на уменията за разграничаване на минало несвършено време от минало свършено време. Задачите в него изискват повече от един час учебно време.

Урокът започва с въпроса „Кои са основните глаголни времена в българския език?“ (за това вече е говорено и работено в предишен урок).

Сравняваме с учениците формите на сегашно и бъдеще време в българския език с езика, който се говори – в нашия случай с немския език. Откриваме приликите.

Преминаваме към миналите времена и обръщам внимание на учениците, че в българския език различаваме две основни минали времена – минало свършено и минало несвършено време. На работния лист са изписани две кратки и ясни дефиниции за двете времена. Вдясно са дадени съответствията им и различията в немския език. Могат да се дадат и примери (устно или писмено) на съответния език или учениците да се накарат да преведат примерите, дадени на български език. Припомняме си въпросите, с които се откриват двете времена. Учениците съставят изречения и с думичките-помощници.

Втората задача на Работния лист изисква от учениците да спрегнат глагола „говоря“ в двете времена, след което разграничаваме разликите в окончанието. Ако броят на учениците позволява, те могат да се разделят на две групи: 1-ва за м.св.вр. и 2-ра за м.несв.вр. После се сравняват формите. Оцветяваме с различни цветове типичните за съответното време окончания и ги записваме.

В третата и четвъртата задача учениците трябва да попълнят в Работния лист празните места в текст с глаголни форми съответно в минало свършено и

минало несвършено време (в скоби са дадени основните форми на глаголите).

Пета и шеста задача имат за цел да проверят до каква степен учениците вече владеят двете времена.

Следващата задача 7 изисква от учениците да си припомнят граматичните признаци на глагола – лице, число, време и основна форма на глагола. (Тъй като в българския език няма инфинитивна форма, както е в немския език, в отделен урок специално внимание обръщам на основната форма на глагола).

Задачи 8, 9 и 10 насочват към функцията на езиковото средство, към неговата реализация в речта. Те изискват от учениците практически да приложат усвоените знания за употребата на българските глаголни времена в текст. Няма никаква полза учениците да овладяват само теоретични знания, които след седмица-две ще забравят, и да не да могат да използват глаголните времена на практическо равнище. Задачите могат да се дадат и като домашна работа.

В заключение искам да подчертая, че този работен лист е само предложение за насока на промяна на учебното съдържание на учебниците и помагалата към тях, предназначени за обучение по български език на ученици в чужбина.

ПРИЛОЖЕНИЕ: ПРИМЕРЕН РАБОТЕН ЛИСТ

за актуализиране и затвърждаване на уменията за разграничаване на минало несвършено време от минало свършено време

МИНАЛО СВЪРШЕНО ВРЕМЕ

Глагол в минало свършено време означава действие, извършено и завършено преди момента на говоренето.

AORIST

PERFEKT / VERGANGENHEIT

(Michael ist mit dem Zug nach Salzburg zu seiner Tante gefahren.)

Как да открием в кое време е глаголът?

С въпроса „*Какво направих?*“

Примери: *Снощи говорих с баба по скайпа.*

Вчера реших всички задачи от домашното.

ПОМОЩНИЦИ: думичките „вече“ и „тогава“.

МИНАЛО НЕСВЪРШЕНО ВРЕМЕ

Изразява минало действие, за което не се знае дали е прекратено, или продължава да се извършва в момента на говорене.

IMPERFEKT/ Präteritum/ MITVERGANGENHEIT

(Michael fuhr mit dem Zug nach Salzburg zu seiner Tante.)

Как да открием в кое време е глаголът?

С въпроса „**Какво правех/правеха?**“

Примери: *Мартин и Алекс **играеха** футбол.*

*Сърните **пиеха** прясна вода от потока.*

*Снежният човек **се топеше** на слънцето .*

ПОМОЩНИЦИ: думичката „**още**“.

Задача 1: Напишете всички форми на глагола „говоря“ в мин. св. и в мин. несв. време. Оцвети с жълто окончанията на мин.св.време и в синьо – на мин.несв.време.

ГОВОРЯ

мин.св.време мин.несв.време

аз..... аз.....

ти..... ти.....

Задача 2: Образувайте форми в 1 лице, ед.число за минало свършено и минало несвършено време от дадените глаголи: мечтая, мета, боря се, гордея се, събличам, бия, живея, шепна,. чуя, рисувам, плета, готвя.

мин.св.време мин.несв.време

.....

.....

Кои окончания са характерни за мин.св.време? Напиши ги

.....

.....

Кои окончания са характерни за мин.несв.време? Напиши ги.

.....

.....

Задача 3: Допълнете текста с подходящи глаголи в минало свършено време:

Вчера рождения си ден. Вече на десет години. По този случай букет от десет хризантеми. ми интересни подаръци. Аз ги и се

Глаголи за допълване: съм, да получа, подаря, разглеждам, радвам се, празнувам.

Задача 4: В дадения текст поставете глаголите в мин. несв. време:

Всяка вечер, когато(смрачавам се) и
..... (ставам) по-хладно, той (сядам) на
пейката. През клоните на акациите(светя) звезди,
из топлия въздух(летя) бръмбари,
..... (удрям се) в нещо и(падам) на земята
като дъждовни капки.

Задача 5: Подчертайте глаголните форми в следните изречения и определете в какво време са глаголите:

а) По цели дни той ходеше по близките села, изкачваше се по планината, събираше новини и ги разнасяше по всички къщи.

..... време

б) Късно през нощта и двамата заедно, предпазливо и тихо излязоха от къщи и се изгубиха в тъмнината.

..... време

Задача 6: Разпределете глаголите в две групи според глаголното време: играх, играех, четох, четях, седнах, седях, бе, беше, учех, учих.

мин.св.време мин. несв.време

.....
.....

Задача 7: Извадете в таблицата глаголите от текста и определете тяхното лице, число, време и основна форма.

Затова Дребосъчето седна на пейката и наостри уши, като едновременно си приказваше тихичко с Бимбо, за да не разберат Филе и Руле, че ги подслушва. Филе и Руле смучеха бирата си и мълчаха. Дълго време не продумаха.

Глагол	Лице	Число	Време	Основна форма

Задача 8: Преразкажете писмено текста от името на стопанина.

Крадецът сам се издава

Един човек имал в плевника си сено, а друг разбрал за това и започнал да го краде. Стопанинът на сеното гледал, че от ден на ден то намалявало, и разбрал, че някой го краде, но не можел да разбере кой е злосторникът. Човека го боляло сърцето за краденото сено, ама не знаел дали наистина не е съседът му крадецът, или пък някой друг.

Веднъж на селския мегдан се били насъбрали много хора. Разговорът се завъртял за крадеца и за краденото сено. За да разбере кой е, стопанинът рекъл:

– Сега аз ще намеря злосторника. Този, който открадна сеното, ще има муха на капата!

И наистина на часа крадецът махнал с ръка по капата си, за да изгони мухата, без да се досети, че ще го познаят.

Стопанинът веднага го познал и викнал:

– Ето как го познах крадеца! – И го хванал за ръката.

(Българска народна приказка)

Започни така:

В плевника си имах сено, но от известно време някой краде от него, но ...

Задача 9: Разкажете за един Ваш делничен ден, като използвате глаголите: *живееше, правеше, ставаше, закусваше, тичаше, решеше, озоваваше се, развеселяваше, пишеше, имаше* (150 думи).

Задача 10: Преведете баснята „Жерав и вълк“. Формите на кое минало време ще използвате, за да разкажете баснята на български – мин.св. или мин. несв. време?

Kranich und Wolf

Ein Wolf **fraß (frißt)** ein Schaf, und dabei **blieb (bleibt)** ihm ein Knochen quer im Hals stecken. In seiner Angst **bat (bittet)** er um Hilfe und **versprach (verspricht)** für diese Hilfe großen Lohn.

Da **kam (kommt)** ein Kranich und **stieß (stößt)** seinen langen Schnabel dem Wolf in den Rachen und **zog (zieht)** den Knochen heraus. Dann **forderte (fordert)** er den versprochenen Lohn. Der Wolf aber **sprach (spricht)**: „Du willst noch Lohn haben? Du solltest mir Lohn geben, da du lebendig aus meinem Rachen gekommen bist! Dank du Gott, dass ich dir den Hals nicht abbiß.“, и др. ⁵⁾

Вместо заключение

Създаването на държавни образователни изисквания, на адаптирани учебни програми и на адаптирани учебници безспорно е комплексна задача, която трябва да обедини експертните компетентности на лингвисти и методици, на автори на учебници и на учители с практика в българските училища в чуж-

бина, за да се достигне до общи концепции, съобразени с лингвистичното многообразие в тези училища и в полза на учениците в тях.

БЕЛЕЖКИ

1. В много случаи опозицията роден или майчин език – чужд език не отговаря на езиковата ситуация в българските училища в чужбина. По добре е да бъде заменена с първи език – втори език.
2. Васева, М. и В. Михайлова. 2006. Български език, V клас. София: Просвета.
3. Борисова, Т., Ек. Котова, К. Никова, Н. Димитрова. 2005. Български език, IV клас. София: Булвест 2000, с.102.
4. Алексова, Кр. Коментари върху съответствието термини по морфология и техните определения в средното училище: академични термини и определения, 2011, т. 8, кн. 3.
5. Използвани са примерни задачи от различни помагала без претенции за авторство.

AN ADAPTED LESSON IN BULGARIAN LANGUAGE (5TH GRADE)

✉ **Dr. Irina Boteva-Vladikov**
Bulgarische-Österreichische Freizeitschule
“Hl. Kiril und Method”
Kühnplatz 7/10
A-1040 Vienna, Austria
E-mail: irina_vladikov@hotmail.com